

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2026

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2026

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 25.09.2026 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 25.09.2026 г. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 25.09.2026 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS		
BAKYTZHANOVA A.K.	The problem of Professional Language in Scientific Publications of the International Database Scopus	7
ЕРСҰЛТАНОВА Қ.Ж.	Қазақ тілінің цифрлық медиакөңістіктегі тіл тазалығы	23
ИМАНБЕРДІ С.Қ. ӘБДУӘЛИҰЛЫ Б.	Қазақ кісі есімдері: отбасы және демография	32
КЕСІКБАЕВА Ә. ЕСЕНОВА Қ.Ө. ИСМАИЛОВА Ф.К.	Қазақ очерктерінің типтік түрлері және жолсапар очерктерінің прагматикасы	42
МУСАЕВ Ә.С. АМАНГЕЛЬДИН Е.А. АЛКЕБАЕВА Д.А.	Адам мен жасанды интеллект коммуникациясы: тілдік имитация және иллюзия	54
НУРБАЕВА А.М. БАЙСЫДЫК И.Б. АКЫБАЕВА Н.Н.	Генеративный искусственный интеллект в рекламном дискурсе: языковые сдвиги и трансформация голоса бренда	65
NURDAULET P. BIRAY N. MAULET A.	Theoretical Foundations of the Linguoculturological Study of Kui-anyz texts: Language and Culture, Linguocultural Unit, Concept, Symbol, and Cultural Code	78
ОРАЗБАЕВА Ф.Ш. РЫСҚҰЛОВА А.Д. ПЕРТАЕВА Ә.К.	Қазақ, орыс және ағылшын дискурсындағы генеративті семантика: салыстырмалы-типологиялық талдау	89
РАҚЫМҒАЛИЕВА А.О. ИСАКОВА С.С. МУХАМЕДЖАНОВА Г.Т.	Қазақ тіл білімінде когнитивтік терминтаңымның қалыптасуы мен дамуы	102
SAURBAYEV R.ZH. PASHAN D.M.	The Manifestation of Emotive and Evaluative Dimensions in Lexical Usage within the Context of Communication	111
СНАБЕКОВА М.М. НУРТАЕВА А.Б.	Қазақ және ағылшын тіліндегі жеке жұлдыздардың халықтық космонимдік атаулары жайында	124
ТҰЯҚБАЙ Т. ТҰЯҚБАЕВА Р. ТОЙБЕКОВА С.	Абай шығармаларындағы «е» көмекші етістігінің эволюциясы	133
ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES		
АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә. НУРДАУЛЕТОВА Б.И. БЕКЕЕВА Н.Ж.	Алтай оронимі мен Ертіс гидронимі: фольклорлық нұсқалар және этимологиялық талдау	146
АЛМАСХАНҚЫЗЫ А. СЕЙІТОВА Б.Б. МЕЛЬНИК С.	Асқар Алтай прозасындағы интермәтін және ұлттық семиосфера	158

ҚОРҒАНБЕКОВ Б.С. ДАУЛЕТ Л.	Мырзашөл өңірі қазақтарының фольклоры: жанрлық жүйесі мен мәдени-танымдық ерекшелігі	173
KARBOZOV E.K. NOGAIBEK KYZY L.	Semiotic and Symbolic Significance of Sacred Notions in Wedding Ritual Folklore	184
ДИЛЬДЕБАЕВА Ж.Ш. АХМЕТ К.С.	Әдебиеттегі кроссвер жанры және қазіргі қазақ прозасы	196
ЖОРАШОВА А.М. АЙТУГАНОВА С.Ш. ТАМАБАЕВА Қ.Ө.	Қазіргі қазақ прозасындағы метанарратив: Айгүл Кемелбаева шығармаларының құрылымдық ерекшеліктері	207
ЖУМАГЕЛДИН Ж.Ш. ЖАРЫЛҒАПОВ Ж.Ж. КЕНЖЕГАЛИЕВ С.А.	Қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымы	218
ИСИНА Н.У. НУРМАНОВА Ж.К. ЖАПАНОВА М.Е.	Авторская стратегия в малой прозе Умит Тажкен	227
МИРАЗОВА М.Н. БОЛТАНОВА Ж.	Қазылық тауының көркем санадағы пішіні	243
ОРАЗХАН Н.Н. ДАРИБАЕВ С.Д. МАХАНБЕТҚЫЗЫ А.	*Қорқыт ата бейнесін медиакеңістікте жандандыру мәселесі	252
САДЫҚ А.С.	Қазақ ғашықтық ән өлеңдерінің поэтикалық типологиясы	262
САПАШ Ш.Б. ТАХАН С.Ш.	Методологические подходы к изучению казахской драматургии в отечественном литературоведении 1960–1980-х годов	273
СИРЯЧЕНКО В.В. БАЗЫЛОВА Б.К. СЕКЕЙ Ж.	Возможности и вызовы интеграции искусственного интеллекта и визуализации данных в изучение эволюции казахской литературы	284
ТОҚТАРБАЙ Е. Н. ӘУБӘКІРОВА Қ.А. ТОҚСАМБАЕВА А.О.	Шәкәрім поэзиясындағы «оян» мотиві	294
UTESHOVA A.A. MATBEK N.K.	Mystical Chronotope and Mythical Symbolism in Contemporary Kazakh Youth Prose	305
ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ / МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ / METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE		
АСҚАРОВА Г.С. КАРИБЕКОВА А.Ж. АЙТОВА Ж.Ж.	Цифрлық гуманитаристика аясында ежелгі дәуір әдебиетін оқытудың жаңа парадигмасы	315
САТКЕНОВА Ш. ТЛЕУБАЕВ С. Б.	Мультимедиялық құралдар арқылы қазіргі қазақ әңгімелерін оқытудың ерекшелігі	328

***Ж.Ш. ЖУМАГЕЛДИН¹** **Ж.Ж. ЖАРЫЛҒАПОВ²** **С.А. КЕНЖЕГАЛИЕВ³**

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті,
Қарағанды, Қазақстан^{1,2,3}

(e-mail: zhanaidar.zhumageldi@mail.ru¹, zharylgapov_zhan@mail.ru²,
sayan582@mail.ru³)

ҚАЗАҚ АНИМАЛИСТІК ПРОЗАСЫНДАҒЫ БАЯНДАУ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аңдатпа. Мақалада қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымдық жүйесі мен көркемдік қызметі жан-жақты қарастырылады. Қазақ әдебиетінде анималистік бағыт табиғат пен адам арасындағы үйлесімді байланысты, жануарлар әлемі арқылы адамзат болмысының ішкі психологиялық және әлеуметтік қырларын бейнелеуге негізделеді. Анималистік шығармаларда жануар бейнесі тек қосымша элемент ретінде ғана емес, негізгі идеялық-көркемдік мазмұнды жеткізуші басты құралдардың бірі ретінде танылады. Осы тұрғыдан алғанда, мұндай мәтіндердегі баяндау формаларының ұйымдасуы мен нарративтік құрылымын зерттеу әдебиеттану ғылымы үшін өзекті мәселе болып табылады. Зерттеу барысында қазақ анималистік прозасының қалыптасу ерекшеліктері, баяндаушы тұлғаның мәтіндегі орны, авторлық көзқарастың берілу тәсілдері, оқиғаны жеткізудегі композициялық құрылым мәселелері талданады. Сонымен қатар баяндаудың бірінші жақтық және үшінші жақтық түрлері, кейіпкерлік баяндау, ішкі монолог, диалогтық қатынас және психологиялық суреттеу сияқты нарративтік тәсілдердің көркем шығарма мазмұнын қалыптастырудағы қызметі айқындалады. Баяндау формалары арқылы жануарлар әлемінің суреттелуі, олардың мінез-құлқы мен әрекеттері адамзат қоғамындағы моральдық, философиялық мәселелермен астастырыла көрсетілетіні дәлелденеді. Мақалада анималистік прозадағы баяндау құрылымының эстетикалық, танымдық және идеялық мәні анықталып, мұндай шығармалардың жанрлық табиғатын ашудағы маңызы көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері қазақ прозасындағы анималистік мәтіндерді нарратологиялық және құрылымдық тұрғыдан талдауға ғылыми негіз бола алады.

Түйін сөздер: қазақ анималистік прозасы, баяндау формалары, нарративтік құрылым, баяндаушы тұлға, авторлық позиция, көркем мәтін, жанрлық ерекшелік, композиция, ішкі монолог.

Кіріспе. Қазақ әдебиетінің көркемдік даму жүйесінде анималистік проза өзіндік орны бар ерекше бағыттардың бірі ретінде қалыптасты. Анималистік шығармаларда жануарлар әлемі тек табиғат көрінісі немесе қоршаған ортаның бір бөлігі ретінде ғана сипатталмай, адам болмысының әлеуметтік, моральдық және философиялық мәселелерін бейнелеудің маңызды көркемдік құралы ретінде танылады. Жануарлар бейнесі арқылы жазушы адам мен табиғат арасындағы байланысты, тіршілік заңдылықтарын, өмір мен өлім, еркіндік пен тәуелділік, мейірім мен қатыгездік, жауапкершілік пен немқұрайлылық секілді іргелі мәселелерді көркемдік тұрғыдан пайымдайды.

Қазақ анималистік прозасының қалыптасуы халықтың дәстүрлі дүниетанымымен, фольклорлық мұрасымен және табиғатты қабылдау ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Қазақ ауыз әдебиетінде жануарлар дүниесімен байланысты мифтер, ертегілер, аңыздар, мақал-мәтелдер мен эпикалық шығармалар мол кездеседі. Төрт түлікке, аң-құсқа қатысты қалыптасқан танымдық түсініктер халықтың тұрмыс-тіршілігімен қатар, оның табиғатпен етене байланысын да көрсетеді. Осы дәстүр кейінгі жазба әдебиетте жаңа көркемдік сипат алып, жануарлар бейнесін адамзаттық мәселелерді танытудың тәсіліне айналдырды.

Анималистік прозаның ерекшелігі – жануар бейнесінің шығармадағы көркемдік қызметінің көпқабаттылығында. Бір жағдайда жануар нақты табиғи болмысымен, тіршілік ету ортасы мен мінез-құлқына тән ерекшеліктерімен суреттелсе, екінші жағдайда ол адам әрекеті мен қоғамдық құбылыстарды бағалауға мүмкіндік беретін символдық немесе метафоралық бейнеге айналады. Осы арқылы анималистік мәтінде табиғи және әлеуметтік кеңістіктер өзара сабақтасып, жануарлар әлемі адам әлемінің көркемдік айнасы қызметін атқарады.

Сонымен қатар анималистік шығармаларда табиғат пен адам арасындағы өзара тәуелділік мәселесі ерекше мәнге ие. Қоршаған ортаның өзгеруі, табиғи тепе-теңдіктің бұзылуы, жануарларға деген қатынас, адам әрекетінің экологиялық салдары сияқты мәселелер көркем мәтіннің идеялық мазмұнын тереңдетеді. Осы тұрғыдан анималистік проза экологиялық сана мен табиғатқа жауапкершілік мәселелерін көтеретін әдеби бағыт ретінде де бағалануы мүмкін. Жануар тағдыры арқылы автор адамзаттың табиғат алдындағы жауапкершілігін көрсетіп, оқырманды қоршаған ортаға деген қарым-қатынасын қайта қарауға жетелейді.

Анималистік прозаның маңызды қырларының бірі – жануарлардың мінез-құлқын, психологиялық күйін және тіршілік ету ерекшеліктерін көркем бейнелеу арқылы адам психологиясын ашу. Мұнда жануарлардың әрекеті мен сезімі адамға тән қасиеттермен сабақтасып, шығармадағы эмоционалдық және философиялық мазмұнды күшейтеді. Алайда анималистік мәтіндегі жануар бейнесін тек антропоморфтық сипатта қарастыру жеткіліксіз. Оның табиғи болмысы, тіршілік ортасы, биологиялық ерекшеліктері де шығарманың көркемдік жүйесінің маңызды компоненттерін құрайды. Бұл тұрғыдан алғанда, анималистік прозаны нарратологиялық бағытта зерттеудің де маңызы зор. Жануар бейнесінің кімнің атынан баяндалуы, оқиғаның қандай фокализация арқылы берілуі, автор мен нарратор позициясының арақатынасы, уақыт пен кеңістіктің ұйымдастырылуы шығармадағы мағыналық құрылымға тікелей әсер етеді. Әсіресе жануардың ішкі әлемін баяндау кезінде авторлық және кейіпкерлік сана арасындағы шекараның өзгеруі мәтіннің өзіндік нарративтік сипатын қалыптастырады. Мұндай баяндау тәсілдері оқырманның оқиғаға тек сырттай бақылаушы ретінде емес, жануардың тіршілік әлемін сезінуге мүмкіндік беретін қабылдаушы ретінде қатысуына жағдай жасайды. Сондықтан қазақ анималистік прозасын құрылымдық тұрғыдан зерттеу, әсіресе баяндау формаларының ұйымдасу ерекшеліктерін, нарратор мен кейіпкер арақатынасын, фокализация түрлерін, уақыт пен кеңістіктің берілу тәсілдерін және жануар бейнесінің символдық қызметін талдау қазіргі әдебиеттану ғылымындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мұндай зерттеу анималистік шығармалардың тек тақырыптық ерекшеліктерін анықтаумен шектелмей, олардың поэтикалық құрылымын, авторлық стратегиясын және философиялық-эстетикалық табиғатын тереңірек тануға мүмкіндік береді.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Көркем шығармадағы баяндау мәселесі әлемдік әдебиеттануда XX ғасырдың екінші жартысынан бастап нарратология ғылымының негізінде жүйелі түрде қарастырыла бастады. Бұл бағыттың теориялық негіздерін қалыптастыруда француз ғалымы Жерар Женеттің «*Narrative Discourse*» атты еңбегі маңызды рөл атқарды [1, 112]. Ол баяндау құрылымын уақыт, модус және дауыс категориялары арқылы талдап, мәтіндегі баяндаушы тұлғаның қызметін анықтаудың ғылыми үлгісін ұсынды. Сонымен қатар нарратив теориясын дамытуда Цветан Тодоровтың структуралистік еңбектері ерекше орын алады [2, 156]. Ал М.М.Бахтин көркем прозадағы баяндау мен авторлық позицияны

диалогизм және полифония ұғымдары арқылы түсіндіріп, баяндау формаларының жанрлық табиғатын ашуға ықпал етті [3].

Қазақ әдебиеттану ғылымында прозалық баяндау мәселелері А.Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқыш» еңбегінен бастау алады [4]. Ғалым көркем мәтіндегі баяндау, әңгімелеу тәсілдері мен композициялық құрылымның маңызын алғаш ғылыми тұрғыда жүйеледі. Кейін қазақ прозасының жанрлық және стильдік дамуын зерттеген М.Қаратаев [5], З.Қабдолов [6], Р.Нұрғали [7] сияқты әдебиеттанушылар көркем шығарма құрылымындағы авторлық баяндау мен кейіпкерлік суреттеу тәсілдерінің ерекшеліктерін талдады.

Анималистік прозаның қазақ әдебиетіндегі көрнекті үлгілері М.Әуезовтің «Көксерек» повесі [8, 163] арқылы кеңінен танылып, кейін бұл бағытта басқа да қаламгерлер шығармашылық ізденістер жүргізді. Аталған туындыларда баяндау формалары арқылы табиғат пен адам қатынасы, тіршілік үшін күрес, жануар психологиясын көркем жеткізу тәсілдері ерекше сипат алды. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымын зерттеу көркем мәтіннің идеялық-көркемдік мазмұнын терең түсінуге мүмкіндік береді.

Осы мақалада қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының түрлері, баяндаушы тұлғаның мәтіндегі орны, авторлық позицияның берілу жолдары және нарративтік құрылымның көркемдік қызметі жан-жақты қарастырылады.

Қазақ әдебиетінде анималистік бағыт XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында қалыптаса бастады. Бұл бағытта жануарлар бейнесі арқылы адам өміріндегі әлеуметтік және моральдық мәселелер көркем бейнеленеді. Анималистік прозада баяндау формаларының құрылымы мәтін мазмұнын жеткізудің негізгі құралы болып табылады және жануарлар арқылы авторлық ой мен кейіпкерлік тәжірибені беру тәсілін айқындайды. Сондықтан қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларын зерттеу әдебиеттану ғылымы үшін маңызды мәселелердің бірі болып саналады.

Баяндау формаларын талдауда негізгі назарды нарративтік құрылымға, баяндаушы тұлғаның мәтіндегі орнына және авторлық позицияның берілу жолдарына аудару қажет. Нарративтік құрылымды зерттеген француз әдебиеттанушысы Ж.Женетт (Genette) баяндау уақытын, дауысын және модусын жіктеп, авторлық және кейіпкерлік баяндау арасындағы айырмашылықты нақты көрсетті. Женеттің теориясы бойынша мәтінде баяндаушының орны мен дауысы мәтіннің оқырманға әсер ету тәсілін анықтайды. Мұндай құрылымдық талдау қазақ анималистік прозасын зерттеуде де өзекті болып табылады, өйткені жануарлар арқылы берілетін ой мен идеяның мәні көбіне баяндаушы арқылы жүзеге асады.

Нарративтік құрылымның маңызды элементі - баяндаушы тұлға. Қазақ анималистік прозасында баяндаушы көбіне үшінші жақтан сипаттаушы, кейде бірінші жақ кейіпкер ретінде көрініс табады. Мысалы, М.Әуезовтің «Көксерек» шығармасында баяндаушы барлық оқиғаны сырттан бақылаушы ретінде жеткізеді. Бұл тәсіл жануарлардың әрекеттерін объективті түрде көрсетуге мүмкіндік береді, сонымен қатар авторлық позицияны айқын білдіреді. Сонымен қатар кейіпкерлік баяндау, яғни жануарлардың іс-әрекеттері мен психологиялық күйін ішкі монолог арқылы көрсету әдісі де кеңінен қолданылады. Мұндай тәсіл оқырманға кейіпкердің эмоциялық жағдайын сезінуге, шығарманың идеялық мәнін терең түсінуге мүмкіндік береді.

Талқылау мен бақылау. Баяндау формаларын жіктеуде бірінші және үшінші жақтық баяндау ерекшеліктері маңызды рөл атқарады. Бірінші жақтық баяндау автордың немесе кейіпкердің ішкі ойларын, субъективті қабылдауын көрсетуге бағытталған. Қазақ анималистік прозасында бұл тәсіл сирек қолданылады, көбіне кейіпкердің іс-әрекеттері арқылы жануар психологиясын көрсету үшін үшінші жақтық баяндау қолданылады. Мысалы, кейбір халық ертегілерінде жануар кейіпкердің әрекеттері мен мінез-құлқы сыртқы сипаттау арқылы беріледі, ал автор баяндаушы ретінде оқиғаның дамуын бақылаушы рөлін атқарады.

Диалогтық және көпқырлы баяндау тәсілдері де қазақ анималистік прозасында маңызды орын алады. Диалог арқылы жануарлар мен адамдар арасындағы қатынас, олардың мінез-құлқы мен әлеуметтік байланыстары көркемдік түрде ашылады. Сонымен қатар ішкі монолог әдісі кейіпкердің ойлары мен сезімдерін оқырманға жеткізеді, бұл әсіресе этикалық және философиялық идеяларды беру үшін тиімді тәсіл болып табылады. Мысалы, М.Әуезовтің шығармасында Көксерек кейіпкерінің әрекеттері мен психологиялық күйі оқырманға жануар мінезін түсіндіру арқылы адамның әлеуметтік жағдайын бейнелеуге мүмкіндік береді.

Қазақ анималистік прозасында баяндау құрылымын зерттеуде композициялық тәсілдер де маңызды рөл атқарады. Көптеген шығармаларда оқиға желісі логикалық байланысқа ие, әрбір эпизод жануардың іс-әрекеті арқылы негізгі идеяны толықтырады. Композицияда баяндау мен суреттеудің үйлесімі шығарманың эмоционалды әсерін күшейтеді. Мысалы, М.Әуезовтің прозалық шығармаларында эпизодтар бір-біріне логикалық түрде жалғасып, баяндау формалары арқылы моральдық сабақ беру мақсатында ұйымдастырылған. Сонымен қатар қазақ анималистік прозасында авторлық позицияның берілу жолдары ерекше зерттеуді қажет етеді. Автор баяндаушы арқылы оқиға желісін бақылап қана қоймай, кейіпкердің іс-әрекеттері мен мінез-құлқын бағалай отырып, оқырманға ой салады. Мұндай тәсіл мәтінді көпқырлы және терең мазмұнды етеді. Мысалы, ғалым Р.Нұрғали өз еңбектерінде қазақ прозасындағы жануар бейнесі арқылы адамдық қасиеттерді көрсету, авторлық көзқарасты баяндау арқылы жеткізу тәсілдерін талдаған.

Анималистік прозадағы баяндау формаларының тағы бір ерекшелігі - көркемдік тіл мен стильдік тәсілдер арқылы эмоциялық әсерді күшейту. Қазақ прозасында жануарлардың әрекеттерін сипаттау кезінде метафора, эпитет және салыстыру сияқты көркемдік құралдар кеңінен қолданылады. Бұл тәсіл оқырманға жануар психологиясын сездірумен қатар шығарманың идеялық мәнін терең түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, М.Әуезовтің «Көксерек» повесінде табиғат көріністері мен жануар мінез-құлқының үйлесімі арқылы адам өміріндегі қиындықтар мен моральдық мәселелер көркем бейнеленеді.

Нарратологиялық талдау тұрғысынан қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының ерекшеліктерін төмендегідей жүйелеуге болады:

1. Баяндаушы тұлға - сырттан бақылаушы немесе кейіпкер ретінде әрекет етеді;
2. Баяндау тәсілі - бірінші жақтық немесе үшінші жақтық, кейде диалогтық немесе ішкі монолог арқылы беріледі;
3. Оқиға желісі мен композиция - эпизодтық құрылым арқылы идеялық мәнді жеткізеді;
4. Көркемдік құралдар - метафора, эпитет, салыстыру сияқты әдеби құралдар баяндаудың эмоционалды әсерін күшейтеді;
5. Авторлық позиция - мәтінде моральдық, философиялық және әлеуметтік ойларды жеткізудің негізгі құралы [9].

Қазақ әдебиетінде анималистік прозаның дамуына М.Әуезовтен басқа да жазушылар өз үлестерін қосты. Мысалы, жазушы Мұқтар Мағауиннің «Тазының өлімі», «Шақан шері», «Көк кептер» т.б. туындыларында жануарлар мен құстардың әрекеттері арқылы қоғамдағы әділетсіздік пен адамгершілік мәселелерін көрсетеді. Мұндай шығармаларда баяндау формаларының әртүрлілігі жануарлар арқылы идеяны жеткізу мүмкіндігін арттырады. Сонымен қатар көптеген зерттеулер (М.Зверев [10]; [11]) қазақ анималистік прозасында баяндау формаларының жанрлық ерекшеліктерін, кейіпкерлік бейнелеу тәсілдері мен нарративтік құрылымның эстетикалық қызметін жан-жақты қарастырған. Ғалымдар қазақ прозасындағы жануар бейнесі арқылы адамдық қасиеттерді көрсету, моральдық сабақ беру, оқырманға ой салады деп атап көрсеткен. Қазақ анималистік прозасындағы баяндау формалары жануарлар бейнесін қолдана отырып, авторлық ой мен кейіпкерлік әрекетті жеткізудің негізгі құралы болып табылады. Нарративтік құрылым, баяндаушы тұлға, композициялық ұйымдасу және көркемдік тәсілдер мәтіннің эстетикалық және идеялық

мазмұнын қалыптастырады. Бұл бағыттағы зерттеу қазақ әдебиетіндегі анималистік прозаны құрылымдық-поэтикалық тұрғыда талдауға, авторлық позиция мен жанрлық ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді.

М.Әуезовтің «Көксерек» шығармасы қазақ анималистік прозасының классикалық үлгілерінің бірі болып саналады. Бұл шығармада автор жануар бейнесі арқылы адам қоғамындағы әділетсіздік, еркіндікке ұмтылу, моральдық құндылықтар мен әлеуметтік шиеленістерді көрсетуге бағытталған. «Көксерек» шығармасындағы баяндау формаларының құрылымдық ерекшеліктерін талдау қазақ анималистік прозаның нарративтік әдістерін терең түсінуге мүмкіндік береді.

Шығармада баяндаушы рөлі сырттан бақылаушы ретінде, үшінші жақтық баяндау арқылы жүзеге асады. Автор барлық оқиғаны сырттан бақылай отырып, жануарлардың іс-әрекеттерін объективті түрде сипаттайды. Мысалы, Көксеректің бастан кешкен қиындықтары, басты кейіпкер Құрмашпен арасындағы байланыс, адамдармен қарым-қатынасы баяндаушы арқылы көрініс табады. Бұл тәсіл жануар психологиясын түсіндіруде, оның мінез-құлқы мен шешімдерін көркем жеткізуде тиімді рөл атқарады. Сырттан бақылаушы баяндау оқиғаның дамуын толық көріп, оқырманға жануарлар мен адамдар арасындағы әрекет-қылықтың логикалық байланысын түсінуге мүмкіндік береді.

Баяндау құрылымында авторлық позиция ерекше маңызды. М.Әуезов баяндаушы арқылы Көксерекке қатысты өзінің көзқарасын білдіріп, кейде моральдық бағалаулар енгізеді. Мысалы, шығарма барысында Көксеректің батылдығы мен ақылдылығы көрініс табады, ал кейде адамдардың әділетсіз әрекеттері сыналады. Бұл тәсіл баяндау формасының идеялық мәнін күшейтеді және оқырманның шығарманы қабылдауын бағыттайды. Авторлық позицияның берілуі мәтінге көпқырлылық қосып, жануар әрекеті арқылы адамдық қасиеттер мен әлеуметтік мәселелерді көрсетуге мүмкіндік береді.

Диалогтық баяндау да шығарманың құрылымында маңызды орын алады. Көксерек пен басқа жануарлар арасындағы әрекет пен мінез-құлық диалог арқылы көрсетіледі. Мысалы, кейбір эпизодтарда Көксеректің аңдарға немесе адамдарға қарым-қатынасы сыртқы әрекет арқылы ғана емес, жануарлар арасындағы «сөзсіз» диалог арқылы да беріледі. Мұндай тәсіл оқырманға жануарлардың мінезін сезінуге, олардың эмоционалды жағдайын түсінуге мүмкіндік береді.

Ішкі монолог әдісі кейде жануар психологиясын көрсету үшін қолданылады. Көксеректің кейбір әрекеттері мен шешімдері оның ішкі ойлары мен сезімдері арқылы түсіндіріледі. Мысалы, адамға деген сенімсіздігі, қорқынышы немесе батылдығы кейіпкердің ішкі монологына сүйене отырып беріледі. Бұл тәсіл жануар бейнесін тереңірек түсінуге мүмкіндік беріп, шығарманың этикалық және философиялық мазмұнын ашады. Баяндау формаларының бірі – кейіпкерлік баяндау. Көксерек кейде өз әрекеттерін сипаттайтын субъективті көзқарас арқылы көрініс табады. Мұндай тәсіл жануар мінезінің динамикасын көрсетуге, оның өмірлік тәжірибесін және ойлау қабілетін бейнелеуге мүмкіндік береді. Кейіпкерлік баяндау арқылы автор жануардың әрекеттерін адамдық қасиеттермен астастырып көрсетеді, бұл қазақ анималистік прозасының басты ерекшелігі болып табылады.

Композициялық тұрғыдан алғанда, «Көксерек» шығармасы эпизодтық құрылымға сүйенеді. Әрбір эпизод Көксеректің өміріндегі маңызды сәттерді көрсетеді: балалармен немесе адамдармен қарым-қатынас, аңшылықтағы сәттер, табиғат жағдайлары, жануарлар арасындағы тартыс. Эпизодтар бір-бірімен логикалық байланыс арқылы жалғасып, баяндау формалары мәтін мазмұнын жеткізудің тиімді құралы ретінде қызмет етеді. Әуезов эпизодтарды баяндау тәсілдері арқылы біріктіріп, оқырманға сюжет желісін толық түсінуге мүмкіндік береді.

Баяндау тілінің көркемдік ерекшеліктері де шығарманың әсерін күшейтеді. Әуезов жануар мінезін сипаттау кезінде метафора, эпитет, салыстыру сияқты әдеби құралдарды қолданады. Мысалы, Көксеректің батылдығы мен жылдамдығы эпитеттер арқылы көркем бейнеленеді, табиғат көріністері мен жануар мінезі салыстыру арқылы көрсетіледі. Бұл

тәсіл оқырманға эмоционалды әсер қалдырып, жануар психологиясын терең сезінуге мүмкіндік береді [11].

Шығарманың нарративтік құрылымына байланысты баяндау уақытын талдау да маңызды. Әуезов оқиғаларды хронологиялық тәртіппен емес, кейде флэшбек арқылы ұсынады. Мысалы, Көксеректің жас кезіндегі басты кейіпкер Құрмашпен оқиғалары ересек кезеңдегі әрекеттеріне байланыс ретінде беріледі. Мұндай тәсіл баяндау формаларының икемділігін көрсетеді, оқырманға кейіпкер мінезінің қалыптасуын түсінуге мүмкіндік береді.

Авторлық көзқарас пен кейіпкерлік баяндау арасындағы үйлесім шығарманың негізгі көркемдік құрылымын қалыптастырады. Көксеректің әрекеттері арқылы әлеуметтік және моральдық тақырыптар ашылады. Мысалы, әділетсіздік пен еркіндікке ұмтылу тақырыбы жануарлар мен адамдар арасындағы қарым-қатынастар арқылы беріледі. Бұл тәсіл қазақ анималистік прозасында жануар бейнесінің тек көркем құрал емес, идеялық мәнді жеткізуші басты элемент екенін дәлелдейді.

Кейіпкер бейнесін сипаттауда ішкі монолог, диалог, авторлық баян және кейіпкерлік баяндау біріктіріледі. Әуезов шығармасында бұл тәсілдердің үйлесімі жануар әрекеті арқылы адамдық қасиеттерді көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар баяндау формалары мәтіннің эмоционалды реңін арттырады, оқырманға жануар психологиясын сезіндіреді және шығарманың идеялық мазмұнын жеткізеді.

Баяндау формаларының эстетикалық қызметі де ерекше назар аударуға тұрарлық. Көксерек бейнесі арқылы автор қазақ қоғамындағы әділетсіздік, адамгершілік және моральдық құндылықтарды бейнелейді. Баяндау тәсілдері бұл идеяларды оқырманға терең жеткізудің негізгі құралы болып табылады. Мысалы, кейбір эпизодтарда Көксеректің қорқынышы мен батылдығы сипатталып, бұл адамдар мен табиғат арасындағы күреске қатысы бар философиялық ойларды ашады.

Нәтижелер. Диалогтық баяндау, кейіпкерлік баяндау, авторлық позиция және ішкі монолог тәсілдерінің үйлесімі шығарманың көпқырлылығын қамтамасыз етеді. Әуезовтің баяндау құрылымында жануар бейнесі арқылы әлеуметтік және моральдық мәселелерді көрсету тәсілі қазақ анималистік прозасының ерекшелігін айқындайды. Нарратологиялық талдау тұрғысынан «Көксерек» шығармасы баяндау формаларының құрылымын, олардың мәтін мазмұнын ұйымдастырудағы рөлін және авторлық позицияның берілу жолдарын зерттеуге мол мүмкіндік береді.

М.Әуезовтің «Көксерек» шығармасы қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымдық ерекшеліктерін толық ашады. Сырттан бақылаушы баяндау, кейіпкерлік баяндау, диалогтық және ішкі монологтық тәсілдер арқылы жануар бейнесі адамдық қасиеттерді, әлеуметтік және моральдық мәселелерді жеткізудің негізгі құралына айналады. Композициялық ұйымдасу, эпизодтық құрылым және көркемдік тіл құралдарының үйлесімі мәтіннің идеялық және эстетикалық мазмұнын тереңдетеді. Мұндай талдау қазақ анималистік прозасының нарративтік құрылымын түсінуге, баяндау формаларының қызметін анықтауға және жанрлық ерекшеліктерін зерттеуге мүмкіндік береді.

Қорытынды. Қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымдық және көркемдік ерекшеліктерін зерттеу барысында бірнеше маңызды тұжырымдарға келуге болады.

Біріншіден, анималистік бағытта жануар бейнесі тек көркемдік құрал ретінде ғана емес, адам болмысы, моральдық құндылықтар және әлеуметтік мәселелерді жеткізудің негізгі элементі ретінде қызмет етеді. Бұл бағыттағы шығармаларда баяндау формаларының рөлі ерекше маңызды болып, оқиғаның мазмұнын, кейіпкер мінезін және авторлық позицияны дәл жеткізуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, қазақ анималистік прозасында баяндау құрылымы көпқырлы және жан-жақты дамыған. Авторлық баяндау, кейіпкерлік баяндау, бірінші және үшінші жақтық тәсілдер, ішкі монолог, диалогтық құрылымдар бірігіп, шығарманың идеялық және

эстетикалық мазмұнын толық ашады. Мысалы, М.Әуезовтің «Көксерек» шығармасында сырттан бақылаушы ретіндегі баяндау жануар психологиясын объективті түрде жеткізіп, авторлық позицияны көрсетуге мүмкіндік береді. Ал кейіпкерлік баяндау мен ішкі монолог арқылы жануар мінезінің динамикасы, эмоциялық күйлері оқырманға терең сезіндіріледі. Осы тұрғыдан келгенде, ғалым Юнгтің пікірімен үндесетін тұстары бар. Ол туралы ғалымдар Ж. Жарылғапов пен Б. Сыздықованың мақаласында сөз болады [12].

Үшіншіден, композициялық ұйымдасу мен эпизодтық құрылым баяндау формаларының қызметін күшейтеді. Әрбір эпизод жануар әрекеті арқылы шығарманың негізгі идеяларын ашады, сюжет желісінің логикалық байланысын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар көркемдік тіл құралдары - метафора, эпитет, салыстыру - баяндау әсерін күшейтіп, оқырманның эмоционалды қабылдауын қалыптастырады. Бұл тәсіл анималистік прозаның жанрлық ерекшелігін айқындап, шығарманың идеялық мәнін тереңдетеді.

Төртіншіден, қазақ әдебиеттану ғылымында баяндау формаларын зерттеу нарративтік талдаудың маңызды саласы болып саналады. Ғылыми тұрғыда баяндаушы тұлға, авторлық позиция, композициялық құрылым мен көркемдік тәсілдерді қарастыру шығарманың эстетикалық және философиялық мәнін толық түсінуге мүмкіндік береді. Бұл қазақ анималистік прозасын құрылымдық-поэтикалық тұрғыдан зерттеуге және жанрлық ерекшеліктерін анықтауға ғылыми негіз береді.

Қорытындылай келе, қазақ анималистік прозасындағы баяндау формалары шығарманың негізгі құрылымдық элементі болып табылады және жануар бейнесі арқылы адамдық қасиеттерді, әлеуметтік және моральдық мәселелерді жеткізудің негізгі құралы ретінде қызмет етеді. Баяндау тәсілдерінің үйлесімі мәтіннің көркемдік әсерін күшейтіп, шығарманың идеялық мазмұнын оқырманға толық жеткізуге мүмкіндік береді. Осы зерттеу қазақ анималистік прозаны талдауда баяндау формаларының қызметін жүйелі түрде анықтап, әдебиеттану ғылымында нарративтік талдаудың теориялық және практикалық маңызын көрсетті.

Әдебиеттер

1. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. – Ithaca: Cornell University Press, 1972. – 285 p.
2. Todorov Tz. Introduction à la littérature fantastique. – Paris: Seuil, 1976. – 188 p.
3. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1963. – 352 с.
4. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003. – 207 б.
5. Қаратаев М. Қазақ прозасының дамуы. – Алматы: Ғылым, 1960. – 240 б.
6. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Жазушы, 1976. – 310 б.
7. Нұрғали Р. Трагедия табиғаты. – Алматы: Ғылым, 1968. – 196 б.
8. Әуезов М. Көксерек. – Қарағанды: Qasim kitapphanasy, 2020. – 128 б.
9. Тлеубекова Б.Т., Ибраева А.Д., Бердыбекова Ж.М. Көркем шығарманың нарративті мағыналық-құрылымдық ерекшеліктері // Торайғыров университетінің Хабаршысы. – №1. – 2025. DOI: <https://doi.org/10.48081/EXUX6301>
10. Зверев М. Таинственные перья: Повести и рассказы. – М.: Детгиз, 1963 – 144 с.
11. Zharylgapov Zh; Syzdykova B; Kaiyrbekova A; Babashov A; Shakirova K. Myth and Mythological Discourse in Literary Studies // Mito e discursomitológiconos estudios literários. Bakhtiniana, Rev. Estud. Discurso. – 2023. – №18(04). DOI: <https://doi.org/10.1590/2176-4573e63680>
12. Zharylgapov Zh., Syzdykova B. The concept of archetype in literature and jungs theores. Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы. – 2023. – №3. DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-3.12>

Ж.Ш. ЖУМАГЕЛДИН, Ж.Ж. ЖАРЫЛГАПОВ, С.А. КЕНЖЕГАЛИЕВ

Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика
Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

СТРУКТУРА ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ ФОРМ В КАЗАХСКОЙ АНИМАЛИСТИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается структурная система и художественная деятельность повествовательных форм в казахской анималистической прозе. В казахской литературе анималистическое направление основано на гармоничной связи между природой и человеком, отражении внутренних психологических и социальных граней человеческого бытия через животный мир. В анималистических произведениях изображение животного признается не только как дополнительный элемент, но и как один из главных носителей основного идейно-художественного содержания. С этой точки зрения актуальным вопросом для литературоведения является изучение организации и нарративной структуры повествовательных форм в таких текстах.

В ходе исследования анализируются особенности формирования казахской анималистической прозы, место рассказчика в тексте, способы передачи авторской точки зрения, вопросы композиционной структуры в передаче события. Определяется деятельность в формировании содержания художественного произведения таких нарративных подходов, как первостепенная и третья формы повествования, героическое повествование, внутренний монолог, диалогическое общение и психологическое описание. Доказано, что описания животного мира через повествовательные формы, их поведение и действия подкрепляются моральными, философскими проблемами в человеческом обществе. В статье уточняется эстетическое, познавательное и идейное значение структуры повествования в анималистической прозе, указывается значение таких произведений в раскрытии жанровой природы. Результаты исследования служат научной основой для нарратологического и структурного анализа анималистических текстов в казахской прозе.

Ключевые слова: казахская анималистическая проза, повествовательные формы, нарративная структура, повествовательная личность, авторская позиция, художественный текст, жанровая специфика, композиция, внутренний монолог.

ZH.SH. ZHUMAGELDIN, ZH.ZH. ZHARYLGAPOV, S.A. KENZHEGALIEV

Karaganda National Research University named after Academician E.A.Buketov, Karaganda,
Kazakhstan

STRUCTURE OF NARRATIVE FORMS IN KAZAKH ANIMALISTIC PROSE

Annotation. This article examines in detail the structural system and artistic activity of narrative forms in Kazakh animalistic prose. In Kazakh literature, the animalistic direction is based on a harmonious connection between nature and man, reflecting the internal psychological and social facets of human existence through the animal world. In animalistic works, the image of an animal is recognized not only as an additional element, but also as one of the main carriers of the main ideological and artistic content. From this point of view, an urgent issue for literary criticism is the study of the organization and narrative structure of narrative forms in such texts.

In the course of the study, the features of the formation of Kazakh animalistic prose, the place of the narrator in the text, methods of conveying the author's point of view, issues of compositional structure in the transmission of the event are analyzed. Activities are also determined in the formation of the content of the work of art of such narrative approaches as the primary and third forms of storytelling, heroic storytelling, internal monologue, dialogical communication and psychological description. Descriptions of the animal world through narrative forms, their behavior and actions are proven to be supported by moral, philosophical problems in human society. The article clarifies the aesthetic, cognitive and ideological significance of the structure of the narrative in animalistic prose,

indicates the significance of such works in revealing the genre nature. The results of the study serve as a scientific basis for the narratological and structural analysis of animalistic texts in Kazakh prose.

Keywords: Kazakh animalistic prose, narrative forms, narrative structure, narrative personality, author's position, artistic text, genre specificity, composition, internal monologue.

References

1. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. – Ithaca: Cornell University Press, 1972. – 285 p.
2. Todorov Tz. Introduction à la littérature fantastique. – Paris: Seuil, 1976. – 188 p.
3. Bahtin M. Problemy poetiki Dostoevskogo. – M.: Hudojestvennaia literatura, 1963. – 352 s.
4. Baitürsynұлы A. Ädebiet tanytqys. – Almaty: Atamūra, 2003. – 207 b.
5. Qarataev M. Qazaq prozasynyñ damuy. – Almaty: Čylym, 1960. – 240 b.
6. Qabdolov Z. Söz öneri. – Almaty: Jazuşy, 1976. – 310 b.
7. Nürğali R. Tragedia tabıǵaty. – Almaty: Čylym, 1968. – 196 b.
8. Äuezov M. Kökserek. – Qaraǵandy: Qasim kitaphanasy, 2020. – 128 b.
9. Tleubekova B.T., İbraeva A.D., Berdybekova J.M. Körkem şǵarmanyñ narrativti maǵynalyq-qūrylymdyq erekselikteri // Toraiǵyrov universitetiniñ Habarşysy. – №1. – 2025. DOI: <https://doi.org/10.48081/EXUX6301>
10. Zverev M. Tainstvennye perä: Povesti i rasskazy. – M.: Detgiz, 1963 – 144 s.
11. Zharylgapov Zh; Syzdykova B; Kaiyrbekova A; Babashov A; Shakirova K. Myth and Mythological Discourse in Literary Studies // Mito e discursomitológiconosestudosliterários. Bakhtinianana, Rev. Estud. Discurso. – 2023. – №18(04). DOI: <https://doi.org/10.1590/2176-4573e63680>
12. Zharylgapov Zh., Syzdykova B. The concept of archetype in literature and jungs theores. Eurazia gumanitarlyq institutynyñ Habarşysy. – 2023. – №3. DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-3.12>

Авторлар туралы мәлімет:

Жумагелдин Жанайдар Шаймерденович – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің докторанты, Қарағанды, Қазақстан.

Жумагелдин Жанайдар Шаймерденович – докторант Карагандинского национального исследовательского университета имени Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан.

Zhumageldin Zhanaidar Shaimerdenovich – doctoral student at E.A.Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan.

Жарылғапов Жансая Жанғазыұлы – филология ғылымдарының докторы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің профессоры, Қарағанды, Қазақстан.

Жарылғапов Жансая Жанғазиевич – доктор филологических наук, профессор Карагандинского национального исследовательского университета имени Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан.

Zharylgapov Zhansaya Zhangazievich – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Karaganda National Research University named after E.A.Buketov, Karaganda, Kazakhstan.

Кенжеғалиев Саян Ақылжанұлы – филология ғылымдарының кандидаты, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің қауымдастырылған профессоры, Қарағанды, Қазақстан.

Кенжеғалиев Саян Ақылжанович – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор Карагандинского национального исследовательского университета имен Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан.

Kenzhegalyev Sayan Akylzhanovich – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at E.A.Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan.